

A SZEMÉLYKÖZI KAPCSOLATOK JELLEGÉNEK MEGHATÁROZÁSA Hét kormányprogram szembesítő vizsgálatának tapasztalatai*

DÁNIEL ÁGNES

0. Vizsgálatom célja az volt, hogy megtaláljam, milyen eljárásokkal lehet frásban rögzített szövegekből visszakövetkeztetni a beszélő attitűdjének egyik-másik jellemző jegyére. Egy ilyen vizsgálat elvégzésére alkalmas anyagnak ígérkeztek a kormányprogramok szövegei: hasonlóságai, ill. különbözőségeik kihüvelykezését az teszi lehetővé, hogy a politikai szövegeknek (többé-kevésbé) homogén csoportját alkotják.

Hasonló a közlési szituációjuk, a kormányprogram parlament elé terjesztésének ünnepélyes aktsa.

Hasonló a beszélő — a szövegalkotó — helyzete, a hatalmi hierarchiában elfoglalt kitüntetett helye.

Hasonló a beszéd társak köre: a szövegnek nemcsak azok a címzettjei, akik az ülésteremben foglalnak helyet, hanem áttételesen, ill. potenciálisan mindazok, akik az üzenetet hallgatják, olvassák, az országhatárokon belül vagy kívül.

Hasonló a szöveg célja is. A szövegalkotó ismerteti eszmerendszerét, törekvéseit, a maga és kormánya elé tűzött feladatokat, egyszersmind megkülönbözteti vagy elhatárolja magát az előző kormány/kormányok tevékenységétől. Mindezt úgy foglalja szavakba, hogy érzékeltesse, milyen természetű kapcsolatrendszert kíván kialakítani valós és potenciális partnereivel.

Sokféle szempontból vizsgáltam különböző kormányprogramok szövegét. Ezúttal csupán azt a gondolatmenetet szeretném felvázolni, amelynek folyamán a szöveg strukturált, szervezett egészéből kiszűrtem egyes benne megírt és beléje írt jeleket és jelzéseket, közelebről azokat, amelyekből megállapíthatóvá válik, hogy milyen jellegű kapcsolatrendszert létesít a szövegalkotó (az ország határain belül élő) beszéd társaival: a fölérendeltségen nyugvó vertikális, vagy a kölcsönösségen alapuló horizontális kapcsolatokat hangsúlyozza-e.

Igaz ugyan, hogy a keresett jelek és jelzések a nyelvi szövedékben realizálódnak, nyelvi megjelenítésük módja mégsem vezethető vissza közvetlenül akár a szókészlet szelekciójára, akár a grammatikára — a szöveg kódolt és eventuális konstituenseire —, akár pusztán az azonos csoportba sorolt szövegek struktúrájának hasonló, ill. eltérő jegyeire. Persze, ennek ellenére sem hagyhattam figyelmen kívül az egyes kormányprogramok nyelvi szövedékének specifikumait (pl. a figyelemfelkeltő, a retorikus jellegű megnyilatkozások gyakoriságát, megoszlását, pragmatikai értékét, vagy a célmeghatározással, a programadással szükségszerűen együtt járó tartalmi-logikai kapcsolásfajták és modális értéket hordozó predikátumok gyakoriságát és aktuális funkcióját stb.). Nem mellőzhettem azoknak az eltéréseknek a vizsgálatát sem, amelyek a hasonló felépítésű különböző szövegek szervezésére/szerveződésére jellemzőek (pl. az egyes részek terjedelmének, arányainak, a beléjük foglalt tartalmi egységek szekvenciális rendjének stb. megfigyelését és csoportosítását). Feltételezésem szerint

* E tanulmány kézírata 1991 tavaszán érkezett szerkesztőségünkbe, technikai okok miatt azonban csak most tudjuk közölni.

ui. csak valamennyi kormányprogram nyelvi szövedékének és struktúrájának együttes elemzése nyújthatott módot arra, hogy kiemeljem, szembesítsem, végül interpretáljam azokat a szövegenként változó számú és eltérő kontextualizációjú — jellemzően halmozódó és rekurrens — funkcionálisan meghatározott elemeket, amelyekhez a szövegalkotó személyközi kapcsolatainak jellegéről kialakítandó/kialakuló modell hozzárendelhető.

Az analízis szakaszában kiemeltem, majd a szintézis folyamán szembesítettem és interpretáltam azokat a belső összefüggéseket leképező — leginkább jellemző — szövegelemeket, amelyeknek significatumából vissza lehetett következtetni arra, miképpen fogja fel, ill. jeleníti meg a szövegalkotó a maga státusát, aktuális helyzetét és a különböző beszéd társaival kialakítandó/kialakított személyközi kapcsolatait.

1. Vizsgálatomat többféle forrásmunka és saját tapasztalataim alapján végeztem. (Lásd: Irodalomjegyzék.) Szakaszait és szintjeit az alábbi vázlat szemlélteti.

A. A szövegcsoporthoz tartozó elemzés

- a szerkezeti felépítés leírása
- az egyes részek funkciójának meghatározása
- a releváns részek kijelölése
- a funkcionálisan releváns modális értéket hordozó predikátumok kigyűjtése

B. Az egyes szövegek elemzése

- a szövegalkotóra és beszéd társaival kapcsolatos jelek/jelkomplexusok denotációjának és toldalekolásának csoportosítása
- a releváns részek vonatkoztatási hálózatának kidolgozása és
- csomópontjaik kialakítása
- a kigyűjtött predikátumoknak a KÖTELEZŐ/TILTOTT, LEHETSÉGES/LEHETETLEN, KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS kategóriák szerinti csoportosítása és
- (100 mondat egységre vetített) számszerűsítése és
- a vonatkoztatás szubjektuma szerinti további differenciálása

C. Az összes szöveg szembesítése

a szövegeknek a részmegállapítások hasonlóságai és különbözőségei szerinti csoportosítása

D. A személyközi kapcsolatok interpretációja

az interpretáció modelljének kialakítása (annak a korrelációnak [kompatibilitásnak/inkompatibilitásnak] az alapján, amely a relevánsan hasonló, ill. különböző jelek/jelkomplexusok signifi-

catuma és a szövegalkotók eszmerendszerére, értékrendjére és helyzetmeghatározására vonatkozó jelek/jelkomplexusok signifi-
catuma között mutatható ki)

A vizsgálat tárgyának jellegéből és céljából fakadóan nem követhetem gépiesen az egyes lépések rendjét. A vázlat is jelzi, hogy mind a szövegcsoport, mind az egyes szövegek elemzése és egybevetése folyamán különféle részmegfigyeléseket kellett kölcsönös összefüggéseik szerint egymás mellé rendelnem, ill. interpretálnom.

Amikor a dolgozat szövegét összeállítottam, úgy láttam, hogy valamennyi feldolgozott adatot és következtetést terjedelmi okokból lehetetlen, egyszersmind mondandóm konzisztenciája szempontjából főlősleges is volna ismertetnem. Nem tértem ki néhány olyan részkérdésre sem, amelyet korábbi feldolgozásaimban tüzetesebben elemeztem. Például a tartalmi-logikai kapcsolásfajták megoszlása és a szövegalkotó voluntarista beállítódása között kimutatható korrelációt a négy magyar kormányprogram szembesítésének tanulságait összefoglaló kéziratban taglaltam. Következtetéseimet azonban abba a kiinduló feltételezésbe implikáltam, amely szerint nincs közvetlen összefüggés a szövegalkotók eszmerendszere és a „vezetők” és „vezetettek” kapcsolatának kialakítása között.

2. A korpusz összeállításakor két premisszából indultam ki.

(1) Nincs szabályos, nincs szükségszerű korreláció a szövegalkotó attitűdje és a között a nyelvi rendszer között, amely üzenetét megjeleníti.

Ezért nemcsak magyar, hanem francia kormányprogramok szövegét is elemeztem. Azt feltételeztem ti., hogy ha több, nem azonos nyelven megalkotott, de azonos csoportba sorolható szöveget szembesítek, jobban ki tudom magam vonni a nyelvi realizáció vonzasköréből, egyértelműbben ragadhatom meg a személyközi kapcsolatokra utaló sajátos jeleket és jelzéseket, aktuális közléstartalmukat, nyíltan kifejezett és/vagy burkoltan érzékeltetett szándékukat, végül pontosabban értelmezhetem összefüggéseiket.

(2) Nincs közvetlen összefüggés a szövegalkotó eszmerendszere és személyközi kapcsolatainak jellege között.

Ezért olyan kormányfők beszédét vettem össze, akiknek értékrendje, eszmerendszere, társadalom- és gazdaságpolitikája egymástól jól megkülönböztethető.

Vizsgálatom tárgya hét kormányprogramnak az országgyűlési/nemzetgyűlési jegyzőkönyvekben közzétett (nyomtatott) szövege volt. Fontosabb adataikat az alábbi táblázatban foglaltam össze.

3. A parlamenti programbeszédék azért vethetők össze, mert azonos szövegcsoport sajátos variánsai, mert hasonló a funkciójuk, és ez a hasonló funkció határozza meg szerkezeti felépítésüket.

Valamennyi kormányprogram szövege három olyan részre oszlik, amely mind közvetlen funkciója, mind tárgya szempontjából jól megkülönböztethető.

I. Bevezetés

Funkciója, hogy felhívja a figyelmet a kormány programjának időszerűségére és megokolja alapelveit.

II. Feladati rész

Funkciója, hogy ismertesse a kormány stratégiáját, a program — változó számú és terjedelmű — főbb pontjainak célját és indokait; tájékoztatást adjon az egyes feladatok elvégzésének időpontjáról és/vagy módozatairól.

A szöveg

Alkotója	Kelte	bekezdései-	mondatai-	m. egysé-	szöveg-
		nek	nak	geinek+	szavainak
száma					
Nagy Imre	1953. VII. 4.	56	230	533	5400
Hegedűs András	1955. IV. 18.	44	174	364	3200
Grósz Károly	1987. IX. 16.	102	375	747	6100
Antall József	1990. V. 22.	163	424	857	8100
Pierre Mauroy	1981. VII. 8.	286	530	1220	11600
Jaques Chirac	1986. IV. 9.	173	350	985	9400
Michel Rocard	1988. VI. 29.	177	318	831	7600

+ Mondategységen a tagmondatokat, ill. predikatív és/vagy depredikált szintaktikai szinonimákat értem.

III. Befejezés

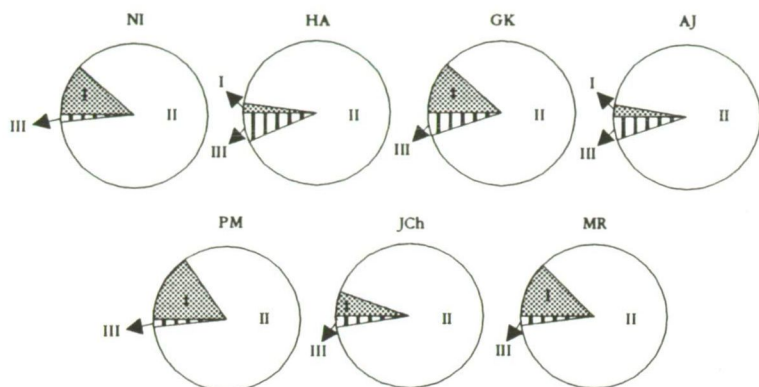
Funkciója, hogy megnyerje a beszédpartnerek rokonszenvét és lehetőleg szélesebb körű támogatását.

Ha a vizsgálat célja, hogy a szövegeknek a személyközi kapcsolatokra utaló hasonlóság, ill. különböző jegyeit megfelelően értelmezzem, az interpretáció nem nélkülözheti a három szövegrész terjedelmének szembesítését sem.

A három szövegrész viszonylagos terjedelmének meghatározására, ill. értelmezésére — ismét korábbi tapasztalataim szerint — a mondatok száma látszik a legalkalmasabbnak. Ezért olyan kördiagramokat szerkesztettem, amelyek az I., a II. és a III. részbe foglalt mondatok számának a szöveg összes mondatához viszonyított arányát szemléltetik. (A szöveg jele ezen az ábrán is, mint innentől kezdve mindenütt, a szövegalkotó vezeték- és utónevének kezdőbetűje.)

Az ábrák jól mutatják, hogy minden szöveg arányai különböznek az összes többitől.

Ha a beszélő és a megszólított beszédpartnerek viszonyának megjelenítése szempontjából különösen releváns bevezető és záró részek arányait vetjük egybe, azt látjuk,

hogy a program I. részét a leghosszabban — a magyar szövegalkotók közül NI — fogalmazza meg. A legrövidebbre az a HA fogja, aki viszont a III. részben mindenkinél terjedelmesebben fejti ki, miért számít valamennyi aktuális és potenciális beszédparta jóváhagyására. Igen rövid viszont ez a záró rész mind PM, mind NI szövegében.

Ha a két legszemélyesebb hangvételtű I. és III. rész összes mondatát arányítjuk a szöveg összes mondatához, azt látjuk, hogy AJ és JCh beszédében ez a két rész feltűnően rövid. A terjedelmet AJ azzal kompenzálta, hogy a szöveg leghosszabb — 11 mondategységből összetett — mondatát a záró bekezdésbe illesztette; JCh meg azzal, hogy a III. rész minden mondata közé hosszabb szünetet iktatott (írásban új bekezdést nyitott).

A II. rész GK, AJ és MR szövegében hét-hét, HA, PM és JCh szövegében hat-hat szakaszra oszlik; egyedül NI bontja nyolc szakaszra. A feladati rész legterjedelmesebb egysége valamennyi beszédben a gazdaságpolitikai kérdéseket ismertető szakasz, amelyet azonban NI kettébont (egy „az iparosítás terén” és egy „mezőgazdaság terén fennálló” „új feladatokról” szóló szakaszra).

4. Az I. és III. rész kiemelten kapcsolatteremtő funkciójának ismeretében már önként adódott a vizsgálat menete. Annak ellenére, hogy a II. rész valamennyi kormányprogram szövegének legterjedelmesebb egysége, a tüzetes elemzést a bevezetés és a befejezés szövegével kezdtem.

Először ebből a két részből emeltem ki a szövegalkotóra (a kormányprogram szubjektumára) vonatkozó különféle jeleket és jelzéseket, majd azokat, amelyek a beszédpartokra vonatkoznak.

Ez után jelöltem ki és interpretáltam a személyközi kapcsolatok vonatkoztatási hálózatának csomópontjait, azokat a szemantikai fókuszokat, amelyekre a korábban kiválasztott jelek és jelzések referálnak.

A II. rész elemzése során a korábban kiemelt jelekhez és jelzésekhez rendeltem hozzá a megfelelő referenciaazonos elemeket. Újabb szemantikai fókuszok felbukkanása — és erre is akadt példa — a szerkezeti felépítés zavaraira világított rá.

A vonatkoztatási hálózat csomópontjai közötti összefüggések értelmezését azzal támasztottam alá, hogy csoportosítottam és kvantifikáltam a szöveg funkciója által meghatározott fontosabb, modális értéket jelölő predikátumokat.

Az eljárások sorozatának ehelyütt csak lényegesebb mozzanatait és a belőlük levont fontosabb következtetéseket ismertetem.

5.1. Kormányprogramjának bevezető részében NI kétféleképpen utal a szöveg szubjektumára (önmagára): a nem pontosan azonosítható, a valamiféle kollektív sub-

jektumra vonatkozó többes szám 1. személyű toldalékolással (*hazánk, eredményeink, további lépést teszünk stb.*) és a *kormány* főnévvel (*a kormány felelősséggel tartozik*). A befejező részben viszont megjelennek az egyes szám 1. személyre utaló formák: hangsúlyozni kívánom, meg *valyok* győződve róla, szent meggyőződése. Előfordulásuk viszonylagos gyakorisága kiemeli őket a többi — banális — jelölés/toldalékolás sorából, és erős affektív tónust ad az üzenetnek.

A megszólított beszéd társak teljes listáját a befejező bekezdés tartalmazza: Tisztelt *Országgyűlés, az ország*, amelynek „szeme ma ideszegeződik a parlament üléstermére”, *dolgozó népünk, munkásosztályunk, parasztságunk, értelmiségünk, egész dolgozó népünk*.

Könnyű volt az I. és a III. részből kijelölni azt a három vonatkoztatási csomópontot, amely egyben meghatározza a személyközi kapcsolatok jellegét is. Az első ilyen szemantikai fókusz azokat a jeleket és jelzéseket sűríti magába, amelyek a *felelőség*, a második azokat, amelyek a *kötelességérzet/-tudat*, a harmadik meg azokat, amelyek a *meggyőződés* szavakkal jellemezhető szemantikai mezőre utalnak. Pl.: „a kormány (...) a haza jó vagy bal sorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes *felelősséggel tartozik*”. Vagy a záró bekezdés utolsó előtti mondata: „*Meg valyok győződve róla, hogy dolgozó népünk, munkásosztályunk, parasztságunk, értelmiségünk, a haza iránti kötelességérzettel mélyen áthatva valóra váltja üdvös célkitűzéseinket*”.

A II. rész számos olyan szövegelemet tartalmaz, amely referenciaazonos a három szemantikai fókuszba sorolt elemekkel. Pl.: „Ez kétféle *kötelezettséget* jelent, egyrészt arra *kötelezi* a kormányt, hogy... A kormány ezt vállalja és végre is fogja hajtani (értsd: kötelezettséget vállal a végrehajtásért). Másrészt arra *kötelezi* a munkásosztályt, hogy...”. Végül: „*Meg valyok róla győződve, hogy meg is fogja tenni...*”. Erre a motívumra utal vissza a beszéd egyik kulcsmondata: „(...) *a siker* legfőbb biztosítéka a széles néptömegek aktív részvételében van”. A szövegösszefüggés szerint a *siker* szó vonatkoztatási alapja 'a feladatok megvalósítása', vagyis 'az elvállalt köteleességek teljesítése'. Ugyanerre a szövetségshelyre utal vissza a belpolitikai kérdéseket taglaló szakasz egyik mondata: a program „*célkitűzései alkalmasak arra, hogy dolgozó népünket kormánya köré tömörítsék*”. És ugyanerre utal előre az imént idézett mondat is: „*Meg valyok győződve róla, hogy meg is fogja tenni*”. A gondolatlánc utolsó szeme a záró résznek az előző bekezdés végén idézett mondata.

A „*hogy népünket kormánya köré tömörítsék*” mondat egység kétségtelenül NI szemléletének spontán realizálódása. Mert GK „*a társadalmat*” a kormány „*mellé*” szeretné „*felsorakoztatni*”; AJ meg arra „*szóltítja fel a magyar népet*”, hogy „*álljon állama, Országgyűlése, kormánya mögé*”. PM viszont azt mondja, hogy „*körénk*” — Mitterrand köztársasági elnök pártja/a szocialista kormány köré — „*gyülekezik a baloldali népe*”.

Végül nézzük át, mit mutat a személyközi kapcsolatteremtés szempontjából lényegesebb modális értéket hordozó predikátumok (100 mondat egységre számított) gyakorisági hányadosa.

A számsorokból és oszlopokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a legtöbb kötelesség/kötelezettség magára a szövegalkotóra hárul, a tiltások pedig csupán rá vonatkoznak. A vonatkoztatási hálózat csomópontjainak, csomópontjai összefüggéseinek értelmezése azt tanúsítja, hogy nemcsak a szövegalkotónak vannak kötelességei/kötelezettségei, mert meggyőződése, hogy „*üdvös célkitűzéseit*” csak a haza

javáért, „dolgozó népünk boldogulásáért” érzett felelősség kölcsönös vállalásával, csak a kire-kire háruló feladatok teljesítésével lehet „valóra váltani”. NI-nek a beszédtrásaival kialakított viszonyát tehát olyan *horizontális* kapcsolatok jellemzik, amelyek bizonyos emberi, erkölcsi értékek érvényre jutásába, érvényre juttathatóságába vetett feltétlen bizonyosságán nyugszanak.

<i>A szövegalkotó számára (én, a kormány, mi)</i>	<i>más számára (munkásosztály, parasztság, államhatalmi szervek, SZÖVOSZ stb.)</i>	<i>meg nem nevezett szubjektum számára</i>	<i>Összesen</i>	
	KÖTELEZŐ/TILTOTT			
4,1/0,6	1,9/φ	1,9/φ	7,9/0,6	
	LEHETSÉGES/LEHETETLEN			
3,-/φ	φ/φ	φ/φ	3,-/φ	
	KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS			
1,7/φ	φ/φ	φ/φ	1,7/φ	
<i>Összesen</i>	8,8/0,6	1,9/φ	1,9/φ	12,6/0,6

5.2. *HA* önmagára, egyes szám 1. személyű toldalékolás formájában, összesen három mondatban utal: a bevezető rész két, és a záró rész egy mondatában (pl.: arra törekszem, szilárd meggyőződése). A szöveg többi mondatában nehezen lehet a szövegalkotót azonosítani. A szöveg utolsó előtti bekezdésében például ezt mondja: (...) mindent elkövetünk azért, hogy (...) tovább erősítsük a béke és haladás táborát”. A *mi* lehet akár a párt, akár a kormány/a kormányfő, akár „állami szerveink”, vagy akár „a nép” is.

De bizonytalan, hogy a szövegalkotónak az-e a szándéka, hogy beszédtrásaihoz szóljon, vagy az-e, hogy helyettük szóljon, és bizonytalan, hogy kihez, ill. kik helyett beszél.

A bevezető rész 2. bekezdésének harmadik mondata így szól: „Részvétetni ezeknek a feladatoknak végrehajtásában annyit jelent, mint szolgálni népünk felemelkedésének (...) nagy nemzeti ügyét”. A *feladatok* főnév visszautal a megelőző két mondatra: a kormány „egész tevékenységének alapja pártunk, a Magyar Dolgozók Pártja politikája, amelynek célja...”, majd: „Olyan célok ezek, amelyek lelkesedéssel töltenek el minden becsületes magyar hazafit, munkást, dolgozó parasztot, néphez hű értelmiségit. A befejező rész — továbbra is kategorikusan állító — mondatai a következőképpen utalnak vissza a feladatok végrehajtóira: „A magyar nép a párt és a munkásosztály vezetésével élt ezzel a lehetőséggel...”, majd: „Az egész magyar dolgozó nép lelkesedéssel vesz részt ezeknek a feladatoknak a végrehajtásában...” és: „A magyar nép nagy bizakodással lép fel... Tudja, hogy...”. Csakhogy nem egyértelmű, ki is értendő magyar népen, ill. az egész magyar dolgozó népen: minden magyar hazafi, vagy — a bevezető rész meghatározása szerint — csak minden becsületes magyar hazafi; minden paraszt, vagy csak minden dolgozó paraszt, minden értelmiségi, vagy csak minden néphez hű értelmiségi. A beszéd utolsó mondata azonban azt sejteti, hogy valójában mindegy, ki az, aki megszólal, és kik azok, akikhez a szövegalkotó szól: „Ezeknek a nagy feladatoknak a végrehajtásában, a hazánk további felemelkedéséért

folyó lelkesítő munkában az egész nép, a párt és a kormány töretlen egysége az az erő, amely országunkban biztos záloga sikereinknek és ügyünk győzelmének". (Vö. NI szövegének a *siker biztosítékáról* szóló idézett mondatát.) A beszélő és a beszédpartnerek töretlen egysége tehát lehetővé teszi, hogy szerepüket a szövegalkotó folyamatosan felcserélje, szűkítse vagy bővítse hol a megszólított, hol a megszólítottak körét.

A két rész szövege alapján kitapinthatóvá válik vonatkoztatási hálózatának három csomópontja: az elsőt a *feladat/célkitűzés*, a másodikat a *végrehajtás*, a harmadikat a *lehetőség* szavak közléstartalmába sűrűsödő jelek és jelzések együttese, összefüggése alkotja.

Ahhoz, hogy világos képet alkossunk magunknak a személyközi kapcsolatok sajátos rendjéről, még értelmeznünk kell a bennünket érdeklő modalitások gyakoriságát és megoszlását.

	<i>A szövegalkotó számára (én, a párt és a kormány, a kormány, a nép stb.)</i>	<i>más számára (népgazdaságunk, a szocializmus, az állami vezetés minden dolgozója stb.)</i>	<i>meg nem nevezett szubjektum számára</i>	<i>Összesen</i>
		KÖTELEZŐ/TILTOTT		
	5,8/0,5	0,8/φ	3,3/0,5	9,9/1,
		LEHETSÉGES/LEHETETLEN		
	3,6/φ	1,9/φ	1,4/φ	6,9/φ
		KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS		
	1,4/φ	φ/φ	φ/φ	1,4/φ
<i>Összesen</i>	10,8/0,5	2,7/φ	4,7/0,5	18,2/1,

A modalitások megoszlása és gyakorisági hányadosa két szempontból érdemel figyelmet: magas a KÖTELEZŐ/TILTOTT kategóriába sorolt predikátumok aránya (az összes mondategység 3%-a kötelez/tilt; NI szövegében a megfelelő arány mindössze 1,6%), és magas a nem azonosítható szubjektumra vonatkozó predikátumok aránya is (2,6%, NI szövegében 0,7%).

HA (ott és akkor) mindent és mindenkit a párt politikájának, a párt által kijelölt feladatok végrehajtásának rendel alá. Magát és kormányát úgy jeleníti meg, mint aki/ami valamilyen — a végrehajtásért felelős — közvetítő. A beszédpartnerekkel kialakított kapcsolatai személytelenek, preskriptív, vertikális jellegűek. Még a látszat kedvéért sem törekszik beszédpartnerei jóindulatának megnyerésére, még a látszat kedvéért sem kéri támogatásukat (l. a szöveg idézett záró mondatát).

5.3. GK kormányprogramja I. és III. részének tanúsága szerint önmagáról hol egyes szám 1. személyben beszél (pl. nyílik alkalom, hogy (...) koncentrálnak, fontosnak tartom stb.), hol a többes szám 1. személyű toldalékolással utal önmagára/kormányára, vagy *mindnyájunkra*. Egy ízben, magyar szövegekben elég szokatlan módon, önmagát „a Minisztertanács új elnöke”-ként aposztrofálja.

A megszólított beszédpartnerek köre tag: *Országgyűlés/országgyűlési képviselők*;

Önök, ill. Önök és minden felelősen gondolkodó honfitársunk, a társadalom, ill. a társadalom politizáló rétegei, minden tisztességes ember, honfitársaim/honfitársaink.

Már a bevezető részben felbukkan az a két lexéma — *stabilizálás* és *kibontakozás* —, amelyről minden okunk megvan azt feltételezni, hogy a szöveg szemantikai fókuszaira vonatkoznak. Csakhogy vonatkoztatási alapjuk ambivalens (nemcsak azért, mert a stabilizálás aspektusa aktív, a kibontakozásé viszont mediális), referencia-azonosságuk nehezen tapintható ki.

Vajon mire referálnak a következő mondat kiemelt elemei? „A stabilizálást már az idén megkezdjük, s a *kibontakozás* feltételeit megteremtve (...) akkor lépünk tovább, amikor (...) gazdasági *növekedésünk megélénkül*, egyensúlyi zavaraink megszűnnek ...”. Mikor/mi által/miképpen teremtettük meg a *kibontakozás* feltételeit? És hogyan függ össze mindezzel az a kijelentő mondat, amely szerint „már korábban elhatározott gazdasági és társadalmi *reformfolyamatok felgyorsítása*” a kormány munkaprogramjának legfőbb célkitűzése? *Stabilizálás* itt tehát annyi, mint az egyensúlyi zavaroknak nem a megszűntetése, hanem a megszűnése; a *kibontakozás* egyenlő a megélénküléssel, ill. a reformfolyamatoknak nem a felgyorsulásával, hanem a felgyorsításával?

Az anaforikus/kataforikus kapcsolatok fonalát persze ugyanennyire nehéz követni azoknak a mondatoknak, szövegszelvényeknek a láncolatában, amelyek a szövegalkotó és a „tisztelet országgyűlési képviselők”, „rajtuk keresztül a társadalom” között létesített kapcsolatokra utalnak.

Beszéde utolsó előtti mondatában ezt mondja GK: „(...) nagyon fontosnak tartom, hogy amikor most honfitársainkat közös cselekvésre szólítjuk, érezzük át annak jelentőségét, hogy a haza sorsáról és jövőjéről van szó.”

Már ismerjük a „honfitársaink” főnév különféle antecedenseit. De vajon most kihez szól a miniszterelnök? „Minden tisztességes ember”-hez? A „társadalom”-hoz? Vagy ahhoz a „felelősen gondolkodó, józan, jövőjéért felelősséget érző többség”-hez, amelyet a kormány „maga mellé akar felsorakoztatni”?

A „közös cselekvés” legtöbb antecedensét a II. rész szövege tartalmazza. Ami a kormányt illeti, az segít; állást foglal; kezdeményez; megvalósít; átalakít; irányt és lehetőséget ad, „számít a társadalom segítőkészségére”; munkáját „az eddiginél jobban az Országgyűlés ellenőrzése alá helyezi” stb. Ami meg a beszédpartnereket illeti, a gazdálkodó szerveknek „tanulságokat *kell* levonniuk”, a vezetőknek „eredményeket *kell* felmutatniuk”. És annak ellenére, hogy „nem tudunk és nem akarunk beleszólni az újságkészítés, a televíziós és rádiós műsorszerkesztés szakmai feladataiba, a sajtónak pozitívan *kell* hatnia a gazdasági és társadalmi folyamatokra”.

Végül a „szólítjuk” bizarr szóválasztásából az „elfogadás”, a „jóváhagyás” kötelező volta hallatszik ki. Két előzménye expliciten fogalmaz: „változtatásokat az élet *kényszeríti* ránk” és: „A változásnak most szorító *kényszere* hat”. A szövegegész összefüggésének értelmében az el nem fogadás, a jóvá nem hagyás a hazafiatlanság, a tisztességtelenség vállalásával volna egyenértékű.

Ugyanez a gondolat hatja át — *mutatis mutandis* — AJ programbeszédének egyik utolsó mondatát, amelyben Deákot idézve, ezt mondja: „Azokat is, akik a jelenlegi átalakulásnak *n e m b a r á t a i*, igyekeznünk kell barátainvá tennünk, (...) és ha magunk közt összebomlunk, nem is kell külső ellenség, mert az ország magát teszi semmivé”.

Megint más formában, de hasonló gondolatot fejez ki JCh is, aki beszédét a következő mondatral zárja: „Mindnyájunk (minden képviselő)

becsületbeli ügye, hogy szívvel-lélekkel azt a Franciaországot szolgáljuk, amelyhez valamennyien — vagy majdnem valamennyien — olyan állhatatosan ragaszkodunk”.

Ezek után semmi meglepetést sem tartogatnak a modalitások gyakoriságát és megoszlását feltüntető számsorok és oszlopok.

<i>A</i> szövegalkotó számára (én, a kormány, mind- annyiunk)	<i>más számára</i> (ország, tudomány, vállala- tok, szövetkezetek stb.)	<i>meg nem</i> <i>nevezett</i> <i>szubjektum</i> <i>számára</i>	<i>Összesen</i>
	KÖTELEZŐ/TILTOTT		
3,5/0,4	2,3/φ	5,9/0,3	11,7/0,7
	LEHETSÉGES/LEHETETLEN		
0,7/0,9	1,1/0,7	2,4/1,7	4,2/3,3
	KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS		
1,3/φ	φ/φ	0,1/φ	1,4/φ
<i>Összesen</i>	5,5/1,3	3,4/0,7	8,4/2,-
			17,3/4,-

A KÖTELEZŐ/TILTOTT kategóriába sorolt predikátumok magas arányát előre lehetett látni: GK szövegében kevesebb a feltétlen állítást tartalmazó mondategység, mint HA-éban, de több a modálisan árnyalt predikátum. Magas a meg nem nevezett szubjektumokra utaló predikátumok aránya, egyötödével magasabb, mint HA szövegében. Ugyancsak GK kormányprogramja tartalmazza a legtöbb olyan predikátumot, amely a tiltás, ill. a megvalósíthatatlanság fogalmára vonatkozik (az összes regisztrált predikátum 18,8%-a; HA szövegében a megfelelő arány 4,5%).

GK olyan kapcsolatrendszer alakít ki beszéd társaival, amely az egyedül lehetséges megoldások biztos tudatán nyugszik, amely — mindent egybevetve — félreérthetetlenül *vertikális* jellegű.

5.4. *AJ* kormányprogramja I. és III. részében önmagára vagy egyes szám 1. személyű, vagy többes szám 1. személyű toldalékolás formájában utal (hangsúlyozom, kérem stb., ill. tevékenységünk, nem titkolhatjuk el stb.). De ez utóbbi toldalékolás egyszer „kormányunk”-ra, másszor „mindnyájunk”-ra vonatkozik. Gyakran megnevezi a szubjektumot, éspedig a „kormány” lexémával. A III. rész 4. bekezdésében pl. azt mondja: „(...) *a kormány* (...) *törekszik* arra, hogy .../ *számít* arra, hogy...”. A nyelvi megjelenítésnek e mögött a formája mögött felsejlik *AJ*, amint szavait képletesen is a szószék magasságából intézi beszéd társaikhoz: „A pillanat ünnepi voltát azért is hangsúlyozom...”, vagy: „Ebben a szellemben, egy megszülető magyar parlamentarizmus otthonában, a magyar közjogi folytonosság házában kérem.../ E szellemben kérem...”.

Akikhez szól: *Tisztelt Országgyűlés/Tisztelt Ház, Hölgyeim és Uraim/Honfitársaim/a magyar nép egésze; a koalíció politikai pártjai/az ellenzék.*

A személyközi kapcsolatok tónusát meghatározza az a szemantikai terület — „a történelem” —, amely a kormányprogram vezérmotívuma, vonatkoztatási hálózatának egyik csomópontja. Olyan jelek és jelkapcsolatokkal van referenciaazonossági vi-

szonyban — csak a bevezető és a záró rész harminchárom mondatában —, mint: *történelem/történelmi; négy évtized országglása/az elmúlt évtizedek; a közelmúlt eseményei; a múlt öröksége; a Szent István-i intelmek, a magyar közjogi folytonosság stb.*

A záró rész egyik mondata így szól: „Az ország szekerét higgadtan és erős kézzel irányító, hiteles jövőképpel rendelkező kormányzást *kér ma a történelem.*” Néhány előzménye a feladati rész első szakaszából: a kormány a maga alapelveit „*történelmi követelményként* támasztja magával szemben”; majd: „*Történelmi feladat (...)* helyreállítása”, vagy: „Magyar kormány régóta nem kezdhetett a munkának ilyen kedvező *világtörténelmi csillagzat* alatt”, de „ha (...) (akkor) eljárszunk egy *történelmi* esélyt”. És: „A kormányprogram (...) alapoz *történelmi örökségünkre...*”; „A kormány az ország *történelmi tradíciói* alapján sem tekinthet el (...) kialakításától” stb.

Az interakciós folyamat egyik pólusában azok a jelek és jelzések csomósodnak össze, amelyek a beszélőt motiválják, de amelyeket a szövegalkotó úgy jelenít meg, mintha ő maga valójában objektuma volna „a történelem” kényszerítésének, készítésének. Másik pólusában azok a jelek és jelzések fonódnak össze, amelyek a beszédársak *magyar nemzeti* tudatára apellálnak. AJ a *házára/Magyarországra* hivatkozva kívánja meggyőzni az *egész nemzetet/a magyar nép egészét/mindazokat, akik e hazában élnek*, hogy „*ha a nemzet létérdekeiről van szó, egymás mellett kell állnunk az alapvető kérdésekben*” (vö. GK szövegének „a haza sorsáról és jövőjéről” szóló idézett mondatát).

Az előző három szöveg személyközi kapcsolatának interpretációját két oldalról közelítettük meg: először a vonatkoztatási hálózat csomópontjainak, azután az egyes modálisan árnyalt predikátumok megoszlásának és gyakoriságának oldaláról.

NI szövegéből azt a három szemantikai fókusz emeltük ki, amelyet a *meggyőződés, a felelősség* és a *kötelesség* lexémákkal jellemeztünk. HA szövegére azok a vonatkoztatási csomópontok voltak jellemzőek, amelyek a *feladat/célkitűzés, végrehajtás* és a *lehetőség* szemantikai területében összegeződnek. GK szövegének ambivalenciáját arra vezettük vissza, hogy két alapszavának, hangsúlyozom: szavának (*stabilizálás* és *kibontakozás*) referenciális bázisát a kontextus alapján lehetetlen volt egyértelműen meghatározni.

Bár a szövegek vonatkoztatási csomópontjaiban összesűrűsödő elemek tartalmaznak több-kevesebb olyan szemantikai jegyet, amely utal a személyközi kapcsolatok jellegére, végkövetkeztetéseinket mégis a KÖTELEZŐ/TILTOTT, a LEHETSÉGES/LEHETLEN és a KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS predikátumcsoportok numerikus összefüggéseinek értelmezése után vontuk le.

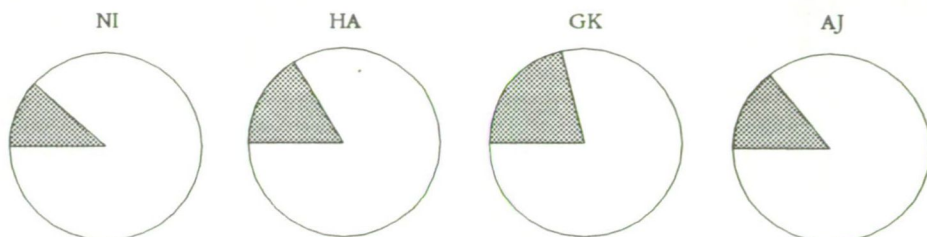
A KÖTELEZŐ/TILTOTT kategóriába sorolt predikátumok megoszlása és gyakorisága megerősített abban a feltevésünkben, hogy NI beszédársáival horizontális természetű kapcsolatokat alakít ki.

Már első megfigyeléseink alapján is megállapítottuk, hogy HA személyközi kapcsolatait a fölrendeltség, a vertikális rend határozza meg. Végül a KÖTELEZŐ/TILTOTT csoportba sorolt és meg nem határozott szubjektumra vonatkozó predikátumok gyakorisága bizonyossá tette mindazt, amit korábban észleltünk.

A GK szövegéből levont következtetést egyértelművé a mind a három kategóriában regisztrált, meg nem határozott szubjektum(ok)ra vonatkozó predikátumok magas aránya tette. Személyközi kapcsolatait ő is vertikális rend szerint alakítja ki.

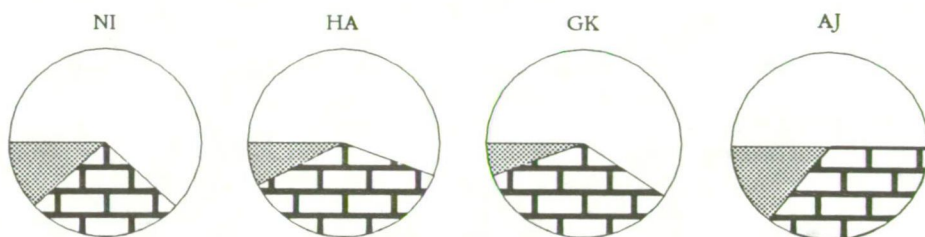
Visszatérve AJ szövegére: a személyközi kapcsolatok vonatkoztatási hálózatának két csomópontját már kijelöltük. A végkövetkeztetéseket azonban most úgy fogjuk levonni, hogy szembesítjük és értelmezzük a négy magyar szöveg modális értéket hordozó három csoportjának különféle numerikus összefüggéseit.

Az első négy kördiagram bevonlazott szelvényei a három kiemelt kategóriába sorolt összes predikátum és a szövegegsz összes predikátumának arányát szemléltetik.

Ez az arány NI szövegében a legalacsonyabb, és GK-éban a legmagasabb.

A következő négy kördiagram bevonlázatlan szelvényei a KÖTELEZŐ/TILTOTT, a kockázott szelvények a LEHETSÉGES/LEHETETLEN, végül a függőleges egyenesekkel bevonlazottak a KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS csoportba sorolt predikátumoknak az összes regisztrált predikátumhoz viszonyított arányát szemléltetik.

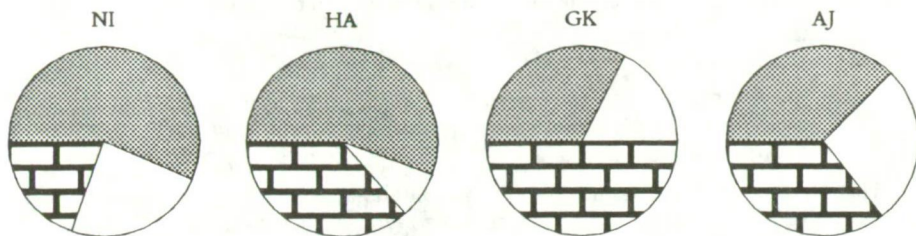
Valamennyi szövegben a leggyakrabban a KÖTELEZŐ/TILTOTT modális árnyalatára vonatkozó predikátumok fordulnak elő. Arányuk ezúttal NI szövegében a legmagasabb, és AJ-éban a legalacsonyabb.

Legnagyobb a LEHETSÉGES/LEHETETLEN kategóriába sorolt predikátumok szóródása. A legtöbbet — köztük ilyenfélét is, mint „(...) átalakíthatóságának (...) megteremtéséhez szükséges” (!) — AJ szövege tartalmazza. A legritkábban NI utal a lehetséges fogalmára (és egyszer sem a lehetetlenségére).

A legalacsonyabb a KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS kategóriába sorolt predikátumok szóródása. AJ szövegében azért is olyan gyakori az előfordulásuk, mert a „kívánja+INF” gyakran helyettesíti a „kell”+INF/többes szám 1. személyű toldalékolást.

A személyközi kapcsolatok jellemzésekor azonban nem abból vontuk le következtéseinket, hogy milyen magas a KÖTELEZŐ/TILTOTT csoportba sorolt predikátumok 100 mondat egységre számított gyakorisága, hanem abból, hogy ezen a kategórián belül ki az a szubjektum, akinek számára valami kötelező, ill. tilos.

Az alábbi négy kördiagramon a táblázatokból ismert három osztály szerint csoportosítottam a KÖTELEZŐ/TILTOTT modális értékét hordozó predikátumok megoszlását és arányait. A vízszintes egyenesekkel bevonlazott szeletek magára a szövegalkotóra vonatkozó, a fehérén hagyott szelvények a megnevezett szubjektumokra vonatkozó, végül a bekockázott szeletek a jelöletlen szubjektumra vonatkozó predikátumok gyakoriságát szemléltetik.

A négy ábráról — a vonatkoztatási csomópontok referenciális bázisának ismeretében — azt olvashatjuk le, hogy

— NI jóval több (két és félszer annyi) kötelezettséget/tilalmat vállal a maga, ill. kormánya nevében, mint amennyit együttesen ír elő a megnevezett és meg nem nevezett szubjektumok számára;

— HA szövegében a regisztrált predikátumok több mint fele a kormányt kötelezi (a párt által kijelölt) feladatok végrehajtására, és több mint egyharmada meg nem nevezett szubjektumokra vonatkozik (értelmezés kérdése, hogy a tulajdonképpen a pártra referáló predikátumok cselekvő alanyát — a kormányt — úgy fogjuk-e fel, hogy az önálló cselekvő, vagy úgy, hogy olyan megnevezett szubjektum, aki a kötelezettség végrehajtásáért, a tiltás szankcionálásáért felelős);

— GK az összes kötelezettséget/tiltást jelölő predikátum felét meg nem nevezett szubjektumra vonatkoztatva jeleníti meg, és csaknem egészen egyharmadukat vonatkoztatja kormányára (a tiltást kifejező predikátumok szubjektuma azonban nagyjából a kormány).

Mármost, ha azt feltételezzük, hogy a személyközi kapcsolatok jellegének egyik mutatója a szövegalkotóra és a más szubjektumokra vonatkozó kötelezettséget/tiltást kifejező predikátumok aránya — tudomásul véve, hogy HA atipikus (anómiás?) szövegekből ezek az arányokra visszakövetkeztetni se lehet —, akkor csupán a szembesített arányok alapján megmondhatjuk, hogy AJ milyen természetű (irányú) kapcsolatokat alakít ki beszédpartnereivel.

Mert a vizsgálat gondolatmenetének értelmében minél több kötelezést vagy tiltást együtt járó következményt hárít a szövegalkotó megnevezett és megnevezetlen beszédpartnereire, és minél személytelenebbül kötelez és tilt; minél elvontabb eszmei szubjektum nevében kér bizalmat és támogatást, annál érzékletesebbé válik a kormányfőnek az a szándéka, hogy beszédpartnereivel közéleti pozíciójában nyugvó, az ebből fakadó valós vagy vélt tekintélyén alapuló vertikális kapcsolatokat építsen ki.

Az ábrák azt tanúsítják, hogy AJ — éppúgy, mint GK — kevesebb kötelezettséget, kevesebb tiltást vállal magára, és többet utal át a megnevezett, főképpen pedig a meg nem nevezett szubjektumok kompetenciájába. Ha ezeket az összefüggéseket még kiegészítjük a program egyik zárómondatának üzenetével („(...) *történelmünk üzenete* (...): egymás mellett *kell* állnunk...”), aligha lehet kétséges, hogy AJ olyan személyközi kapcsolatokat alakít ki, amelyek a fölérendeltség, az elhivatottság tudatán alapulnak, vagyis *vertikális* jellegűek.

6. A három francia miniszterelnök — PM, JCh és MR kormányprogramjának szövegét nem a korábbi rend szerint fogjuk elemezni, hanem — a kifejtő magyarázatokat mellőzve — *ha-akkor* típusú, ún. feltételes állítások mentén következtetünk személyközi kapcsolataik milyenségére.

6.1. Most is a kormányprogramok bevezető és záró részének szövege alapján je-

löltem ki vonatkoztatási hálózatuknak — az alábbiak szerint jellemzett — csomópontjait.

<i>PM:</i> közös akarat/felelősség	<i>emberség/szolidaritás</i>
<i>JCh:</i> a nemzeti kohézió meggyengülése	<i>megújulás/fellendülés</i>
<i>MR:</i> párbeszédben kialakuló közös akarat/közös felelősség	<i>a mindenki javát egyaránt szolgáló prioritások</i>

Ha NI személyközi kapcsolatai horizontális rendjének indokolásakor arra a szándékára is hivatkoztam, amely szerint bizonyos emberi, erkölcsi értékeket kíván érvényre juttatni, akkor a vonatkoztatási csomópontokban összesűrűsödő szövegelemek egyes szemantikai jegyei azt sejtetik, hogy PM — és talán MR is — horizontális természetű kapcsolatokat épít ki beszéd társaival. Ugyanez — legalábbis egyelőre — nem mondható el JCh-ről.

6.2. Ha igaz, hogy minél személytelenebb, minél elvontabb eszmei szubjektum nevében kér a szövegalkotó bizalmat és támogatást, és ha igaz, hogy ez valamiféle fölérendeltségi tudat spontán vetülete, akkor abból a szempontból is vallatóra kell fogunk a három szöveget, hogy alkotójuk kinek/minek a nevében kéri a bizalmat és támogatást.

PM az idézett mondatot megelőző bekezdésében arról szólt, hogy Mitterrand legendás híru „három rózsá”-ja a francia népnek/a nép többségének a köztársasági elnök megválasztásában kifejezésre jutó akaratát szimbolizálja. (A rózsák) „valójában egyetlen követelményt fejeznek ki: minden dolgok mércéjévé az embernek kell válnia, és a politikát is emberséges voltának mértékében ítélik meg”. (Vagyis: a követelményeket emberek/emberek csoportja támasztja az általa/általuk megválasztott emberekkel — a kormánnyal — szemben.)

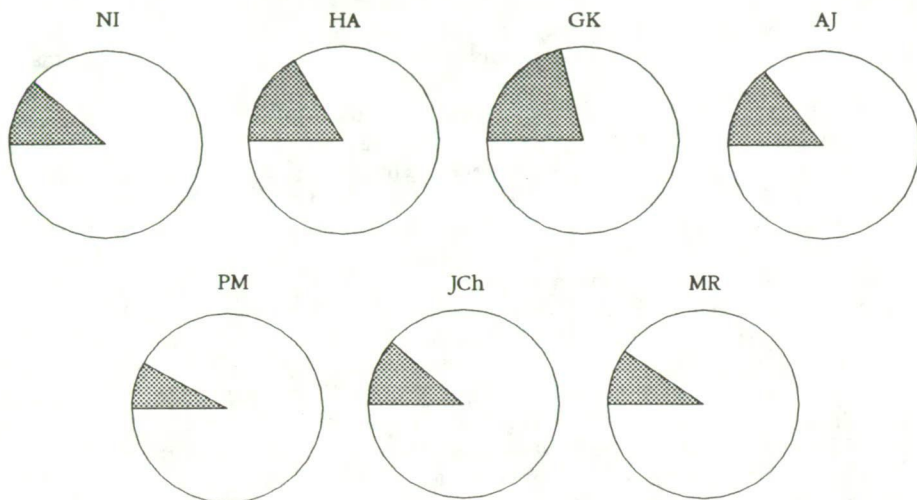
JCh a záró rész egyik bekezdésében ezt mondja: „Bármilyen nehéz idők járnak is, rendíthetetlenül kell bízunk Franciaországban, mert Franciaországnak mindenre megvan az esélye”. (Vö.: AJ mondatát: „Ha nem fogunk össze mindnyájan ..., eljártunk egy olyan történelmi esélyt, amelyet ebben az évszázadban még nem kínált fel nemzetünknek a történelem...”). *MR*, beszéde záró részében, ezt mondja: „Mint felelős vezető, bizonyára komor a beszédem. Mint állampolgár és egyszerűen, mint emberé, csorbítatlan a lelkesedésem és töretlen a reményem. (...) Olyan országról álmodom, amelynek minden lakosa újból rájön a párbeszéd ízére.” (Nem a Martin Luther King-i reminiscencia a szokatlan — „I have a dream” —, hanem a dichotomikus önmeghatározás. Az osztás alapja nem az adott szituáció, amelyben az egyik oldalon a beszélő áll, a másik oldalon meg azok találhatók, akikhez szól. *MR* önmagát „tagolja ketté”: komor beszédű felelős vezető áll szemben a lelkesen ábrándozó állampolgárral, a minden jelző nélküli emberrel.)

Ha előzetes feltételezésünk helytálló, az idézett mondatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *PM* beszéd társaival horizontális, *JCh* pedig vertikális kapcsolatokat alakít ki. *MR* személyközi kapcsolatainak természetét addig nem merném meghatározni, amíg további jelek és jelzések interpretációja egyértelművé nem teszi őket.

6.3. Ha igaz, hogy bizonyos szövegeket azért sorolhatunk egyazon csoportba, mert funkciójuk hasonló, következésképpen az ezt megjelenítő nyelvi szövedék sajátos jegyei is hasonlóak, akkor feltételezhetjük, hogy minden (újonnan kinevezett/kijelölt) kormányzat alapvető céljait és feladatait tartalmazó szövegben — vagyis kormányprogramban — hasonló a személyközi kapcsolatok szempontjából releváns modális értéket kifejező predikátumok megszólása.

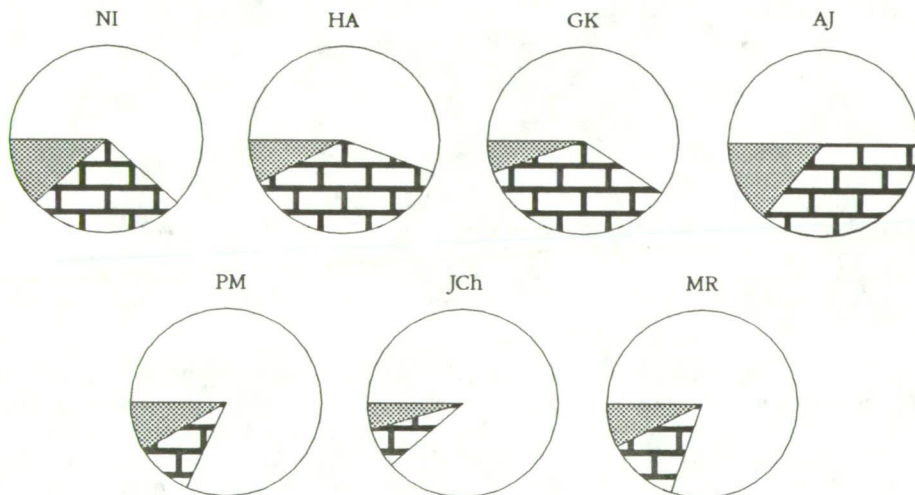
A feltételezés igazolására most egymás mellett mutatom be a francia és a magyar szövegek numerikus értékei alapján megszerkesztett különböző kördiagramokat.

A hét első ábra a három kiemelt kategóriába sorolt összes predikátum és a szövegegész valamennyi predikátumának arányait szemlélteti.

A vizsgált modális értéket hordozó predikátumok aránya a francia szövegekben alacsonyabb, mint a magyar szövegekben. Mind közül PM-ében a legalacsonyabb, és a francia szövegek közül JCh-ében a legmagasabb (de még ez is 2,2%-kal alacsonyabb, mint a NI szövegében előforduló predikátumoké).

A következő hét ábra azt szemlélteti, hogy az egyes kategóriákba sorolt predikátumok száma hogyan viszonylik az összes modálisan árnyalt predikátuméhoz.

Mind a hét szöveg regisztrált predikátumainak többsége a KÖTELEZŐ/TILTOTT kategóriában található. Indokolt tehát azt feltételeznünk, hogy az ebbe a csoportba sorolt predikátumok sajátosan jellemzőek nemcsak általában a kormányprogramok nyelvi megjelenítésmódjára, hanem a személyközi kapcsolatokra is. De valószínűleg az eltérő politikai, kulturális kifejező szokásrendszerben kell keresnünk annak okát, hogy bár a francia szövegekben jelentősen alacsonyabb a modális értéket hordozó predikátumok összességének aránya, mint a magyar szövegekben, a kötelezettség/tiltás nyelvi megjelenítése mégis sokkal gyakoribb a francia szövegekben, mint a magyarokban.

A LEHETSÉGES/LEHETETLEN kategóriába sorolt predikátumok gyakoriságának megoszlása viszont ellentétes természetű. Ennek egyik oka az lehet, hogy a magyar beszélő általában sűrűbben él a lehetségesre/lehetetlenre utaló kifejezőeszközökkel, mint a francia (és többé-kevésbé valamennyi indoeurópai) nyelv használója.

Érdemes megjegyezni, hogy valamennyi szöveg közül JCh-é tartalmazza a legkevesebb lehetségesre/lehetetlenre utaló nyelvi elemet, de az övé tartalmazza viszonylag a legtöbb tiltásra vonatkozó predikátumot (30%-kal többet, mint a magyar szövegek közül az ennek a listának az első helyén álló GK szövege).

A KÍVÁNATOS/NEM KÍVÁNATOS kategóriába sorolt predikátumok középértéke a négy magyar kormányprogram szövegében magasabb, mint a három franciáéban. Talán nem véletlen, hogy a magyar szövegek közül GK-é, a franciák közül JCh-é tartalmazza a legkevesebb ebbe a csoportba sorolt predikátumot.

6.4. Ha igaz, hogy a személyközi kapcsolatok milyenségének egyik mutatója a kötelezettséget/tiltást kifejező predikátumoknak, ezen belül pedig a szövegalkotóra, ill. a más szubjektumokra vonatkozó predikátumoknak a megoszlása, akkor a hét szöveg szembeállításából ki kell derülnie, hogy

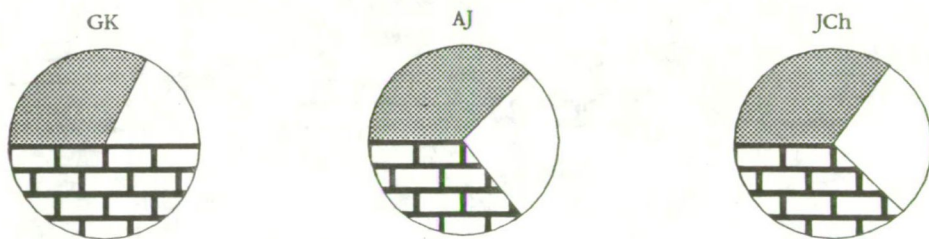
— JCh kapcsolataira a szubjektumok olyanféle megoszlása jellemző-e, mint AJ és GK szövegére, azaz hogy vertikális jellegűek;

— PM kapcsolatainak jellemző jegyei hasonlóak-e NI kapcsolatainak jellegéhez, vagyis horizontális természetűek;

— MR kapcsolatai valójában milyen természetűek.

A feltételezések igazolására egymás mellett mutatom be a kötelezés/tiltás szubjektumok szerinti megoszlását.

Először GK, AJ és JCh szövegét elemezzük.

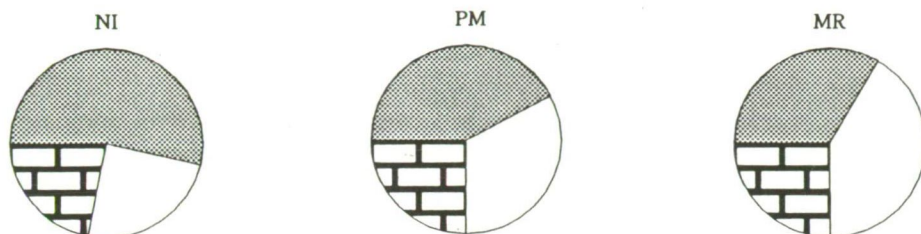

A három ábráról leolvashatjuk, hogy mind GK, mind AJ, mind JCh szövegében több predikátum szubjektuma maga a szövegalkotó/a kormány, mint ahánynak szubjektuma valamelyik megnevezett beszédpartner. De mind a három szövegalkotó a — „szorító kényszer/az élet kényszerűsége”, a „történelem követelményei”, a „Franciaországnak mindenre meglévő esélyei” nevében deklarált — kötelezettségek és

tiltások összességének jóval nagyobb részét nem a maga, hanem mások (megnevezett és meg nem nevezett beszédársak) kompetenciájába utalja.

Ha helyes premisszákból indultunk ki, akkor igaz az előző részvizsgálatok értelmezését megerősítő következtetés is, amely szerint *JCh*, *GK*-hoz és *AJ*-hez hasonlóan, olyan kapcsolatokat alakít ki beszédársaival, amelyek félreérthetetlenül vertikális jellegűek.

Ez után vessük össze NI, PM és MR szövegét.

Első látásra azt mondaná az ember, hogy a PM és az MR jelű ábra hasonló, de egyik sem hasonlít az NI jelűre. Ha azonban nem a predikátumok előfordulásának gyakoriságát nézzük, hanem szubjektumok szerinti megoszlásukat, akkor kitűnik, hogy főképpen NI, de még PM is több kötelezettséget/tiltást von a maga, ill. kormánya hatáskörébe, mint amennyit megnevezett beszédársai illetékességébe utal (NI jó 33%-kal, de MR is 3,3%-kal többet). MR viszont több (összesen 14%-kal több) kötelezettség szubjektumává teszi meg valamelyik megnevezett beszédársát, mint önmagát, ill. kormányát. És NI is, PM is, és — bár kisebb mértékben — MR is több kötelezettséget/tiltást von a maga, ill. kormánya hatáskörébe, mint amennyit meg nem nevezett beszédársai illetékességébe utal (NI 33%-kal, PM 15%-kal, MR meg alig 15%-kal többet).

Ezek az arányok nem mondanak ellent az előző részekből levont következtetéseknek, inkább megerősítik NI és PM személyközi kapcsolatainak természetéről kialakított vélekedésünket. Mindketten *horizontális* személyközi kapcsolatot létesítenek beszédársaikkal, mert ez a viszony „a dolgozó nép”, ill. „a francia nép többsége/a munka Franciaország” iránti felelősségtudatukon nyugszik, a kölcsönösen teljesítendő kötelezettségek elvárásán alapul; mert ennek a kapcsolatnak a középpontjában általános emberi, erkölcsi értékek állnak (ezek „köré tömörül dolgozó népünk”, ezek *köré gyülekezik a baloldal népe*”).

MR programbeszédének szövege nem érzékelteti egyértelműen a horizontális kapcsolatokat, bár a nyelvi megjelenítés sok szempontból hasonló PM-éhoz. A kötelező végrehajtás szereplőinek — szubjektumainak — kijelölése igencsak hierarchikus szemléletről tanúskodik. Az ún. szocialista kifejezésmód mögül kihallatszik MR többé-kevésbé bújtatott szándéka. Beszédársaival, akarva nem akarva, a sokszor ismételt „párbeszéd” ellenére is olyan *vertikális* viszonyt alakít ki, amelyre, úgymond, a felelős vezetés kötelezi, de amely nem azonos állampolgári, emberi aspirációival.

Ez az attitűd egyik magyar miniszterelnökre sem jellemző. Mint ahogyan egyik francia miniszterelnökre sem jellemző az az attitűd, amelyet HA szövege tükröz: „az egész nép, a párt és a kormány töretlen egysége” szócsoport tömören érzékelteti, hogyan mosódnak egybe azok a személyek, akik a szövegalkotót és a beszédársakat reprezentálják.

MR a maga szövegében még önmagát is kettéosztja: egyik fele a kormányfő képében jelenik meg és beszél, másik fele az az állampolgár, az az ember, aki másféle törekvéseket testesít meg és másféle szavakat szeretne hallani.

7. A vizsgálat eljárásai és szempontjai — céljának megfelelően — az adott szövegekből kitapintható összefüggésekre kívántak választ találni.

Ha a hét szövegalkotó közül kettő nem volt is egyik vagy másik „típusba” besorolható, úgy gondolom, ez nem próbálkozásom sikertelenségének bizonyítéka, hanem annak következménye, hogy „a világ keserű levében” pácolódó emberek akár fizikai, akár szellemi produktumai nem kényszeríthetők bele az elméletek számára általában olyan kedves manicheista egyszerűsítés vagy — vagy Prokrusztész-ágyába.

Szeretném mégis hinni, hogy más — de azonos — csoportba tartozó szövegek esetében hasonló — de nem azonos — eljárásokkal másféle lényeges, bár nem szűkszerűen kizárólagos szövegjellemzőket is meg lehet határozni.

Meg lehet határozni, de szeretnék óvatosan figyelmeztetni arra, hogy — egy régi nyelvkönyv-sorozat címét idézve — ez nem megy „könnyen és gyorsan”.

Irodalomjegyzék

- BOURDIEU, P.:
1982. *Ce que parler veut dire*. Fayard, Paris.
- COSERIU, E.:
1981. *Textlinguistik — Eine Einführung*. G. Narr Verlag, Tübingen.
- DÁNIEL, Á:
1986. *Actualisation du sens du radical coopérans la troisième corbeille de l' Acte Final — Analyse structurelle*. In: *Occasional paper N° 3*. European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Science, Vienna, 105—125.
1990. *Politikai-publicisztikai szövegek szerveződése*. In: *Szó — szöveg — szer — szervez — A szöveg szerveződésének vizsgálata*. *NyudÉrt.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 11—37.
- Van DUK, T. A.:
1988. *Social cognition, social power and social discourse*. In: *Text 8*. 1/2. 121—157.
- Hagège, Cl.:
1985. *L' homme de paroles — Contribution linguistique aux sciences humaines*. Fayard, Paris.
- MURVAI, O.:
1982. *Szempontok a szövegjelentés és a modalitások kapcsolatának vizsgálatához*. In: SZABÓ Zoltán (szerk.): *A szövegvizsgálat új útjai*, Kriterion, Bukarest, 53—83.
- PETŐFI S. J.:
1990. *Szemiotikai textológia — Didaktika*. In: *Szemiotikai szövegtan 1*. Szeged, 7—21.

IN QUEST OF SOME FEATURES OF THE SPEAKER'S INTERPERSONAL ATTITUDE

Analysis, confrontation and interpretation of the texts of seven government programs

ÁGNES DÁNIEL

The starting-point of my argumentation is the postulate according to which the precondition of whatever confrontation of texts is the manifest similarity of their organic constituents and their function. In this respect government programs form a consistent group (sub-category, sub-type). I also postulated that the explicit and/or implicit, the conscious or spontaneous strategy chosen by the speaker (the author/s of the text), while putting his intentions and judgements in words, is independent of the language (idiom) that carries them.

In order to detect the main characteristics of the speaker's attitude when addressing his actual and potential audience, I selected the speeches of four Hungarian and three French Prime Ministers, whose political and economic principles, social, cultural and moral backgrounds are obviously diverse.

Significant signs/complexes of signs, further their anaphoric/cataphoric connections on one hand, predicates implying obligation/defence, possibility/impossibility, desirability/undesirability on the other hand, are selected, classified and differentiated first on the level of the text-group as a whole, then analysed and confronted step by step on the level of every single text. Interpretation being intrinsically linked together with analysis and confrontation, certain unambiguous correlations can be detected already after scrutiny of three or four texts. Since I wanted to prove the validity of my first conclusions, I disentangled the typical attitude of the three French speakers by means of deductive steps.

Intelligible correlation of intra- and intertextual correfereces with different data of schemes and diagrams seemed to confirm the solidity of my argumentation: out of the seven speakers three could be characterized as unambiguously power-inspired and two as solidarity-inspired personalities, one exhibits clearly circumscribed atypical and the last of them ambiguous/mixed traits.